

การจัดการป่ากันชนร่วมของชุมชนบริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง Joint Buffer Zone Forest Management of the Community Area in Huai Kha Khaeng Wildlife Sanctuary

ปริญญานิกรกุล¹

Parinya Nikornkul

พระครูวิโชติสิขกิต²

Phrakru Wichotsikkhakit

พระมหาเกรียงศักดิ์ อินทปญโญ³

Phramaha Kriangsak Indhapanno

Article History

Received: September 20, 2019

Revised: January 29, 2020

Accepted: March 26, 2020

บทคัดย่อ

งานวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาการจัดการและปัญหาของการจัดการป่ากันชนร่วม และ 2) เสนอยุทธศาสตร์การจัดการป่ากันชนร่วมของชุมชนบริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ รวบรวมข้อมูลโดยการวิจัยเอกสาร การวิจัยภาคสนาม ประกอบด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม การจัดเวทีสาธารณะ และกิจกรรม “กินข้าวป่าเล่าความหลังฟังปัญหา” ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ใช้ในการศึกษามีจำนวน 47 คน ใช้การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา และอธิบายด้วยวิธีพรรณนาโดยเน้นหลักการออกแบบกติกาในการจัดการทรัพยากร

ผลการวิจัยพบว่า 1) มีการหาประโยชน์จากป่าสงวนแห่งชาติและป่าชุมชน โดยผู้คนในและนอกพื้นที่โดยการบุกรุกพื้นที่ การตัดต้นไม้ การหาของป่า การล่าสัตว์ป่าสงวน วิฤตการณ์ไฟป่าในฤดูแล้ง ปัญหาของช้างป่าบุกรุกทำลายพืชสวน พืชไร่ และการรุกรานเข้าไปในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง และ 2) ป่าชุมชน และป่าสงวนแห่งชาติ ที่มีพื้นที่ไม่ประชิดและประชิดกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ดำเนินกิจกรรมผ่านโครงการจัดตั้งป่าชุมชนที่กรมป่าไม้ อนุญาตให้จัดตั้ง การดำเนินการในพื้นที่ป่าชุมชนมีการลาดตระเวนร่วม มีการพูดคุยปรึกษาหารือระหว่างภาครัฐและชุมชน ทำแนวป้องกันไฟป่า ทำฝายชะลอน้ำ การปลูกต้นไม้เสริม ตั้งจุดสกัดเพื่อป้องกันและตรวจตรา โดยมีกฎ และระเบียบในทั้งนี้ มีการใช้ประโยชน์ที่ไปในทิศทางเดียวกัน การใช้ประโยชน์ใน

¹ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พิจิตร

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Phichit Buddhist College, E-mail: parinya555@msn.com

² มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พิจิตร

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Phichit Buddhist College, E-mail: mcu.phichit@hotmail.com

³ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Email: kriangsak.wit@mcu.ac.th

เชิงพื้นที่ภายใต้ปัจจัยชุมชนมีความแตกต่าง จึงจำเป็นต้องกำหนดแนวทางบนพื้นฐานการทำให้เป็นยุทธศาสตร์ในพื้นที่กันชนห้วยขาแข้ง เพื่อให้เป็นแนวทางในการปฏิบัติทั้งหมดภายใต้กฎหมายใหม่ (พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 และพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2562 ให้เป็นยุทธศาสตร์ของพื้นที่ยุทธศาสตร์ของอำเภอ และยุทธศาสตร์จังหวัด)

คำสำคัญ: การจัดการ ป่ากันชน ชุมชน เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ห้วยขาแข้ง

Abstract

The objectives of this research are 1) to study the management and problems of common buffer forest management, and 2) to propose a strategy for managing common buffer forest of the community at Huai Kha Khaeng Wildlife Sanctuary. It is a qualitative research compiled by document research. Field research consists of in-depth interviews, uninterrupted observation, public stage measurement, activity in “eating wild rice, telling stories and listening to problems.” Forty-seven key informants were used in the study, and triangulation was conducted with checking on data collection methods. Data analysis included content analysis method and explained in a descriptive way, with emphasis on the principles of rules and regulations for resource management

The research revealed two findings. First is the exploitation of the national forest reserves, and community forests that was caused by people inside and outside of the said forests in the forms of encroaching on the ground, cutting down trees, searching for forest products, and hunting for forest reserves. Other problems included forest fire crisis in drought and problems of wild elephants invading the area and destroying horticultural crops, as well as the encroachment into Huai Kha Khaeng Wildlife Sanctuary. The second finding concerns the fact that the area of community forests and national forests that the area of is both adjacent to and not adjacent to the Huai Kha Khaeng Wildlife Sanctuary, hence carrying out activities through the community forest establishment projects approved by the Forest Department Operations in community forest areas with joint patrols. There are also discussions between the government and the community. Other projects include making a forest fire prevention line, building check dams to slow down water, planting extra trees, and setting up extraction points for preventing and monitoring violation, and all of which abide with rules for utilization in the same direction. In this aspect, spatial uses under different community factors need to establish guidelines that are based on how to be strategic in the area of Huai Kha Khaeng bumper to serve as a guideline for all practices under the new law (Community Forest Act (2019) and Wildlife Preservation and Protection Act (2019) to be a strategy of the area, of the district, and of the province).

Keywords: Management, Forest Buffer Zone, Community, Wildlife Sanctuary, Huai Kha Khaeng

บทนำ

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง มีลักษณะค่อนข้างยาวจากเหนือจดใต้ ตลอดพื้นที่ลุ่มน้ำของลำห้วยขาแข้ง ครอบคลุมพื้นที่ตำบลละม้าย ตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก ตำบลทองหลาง อำเภอห้วยคต ตำบลคอกควาย และตำบลแก่นมะกรูด อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี และบางส่วนของจังหวัดตาก ในท้องที่ตำบลแม่ละมั่ง อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก มีแนวเขตติดกับจังหวัดนครสวรรค์ จังหวัดสุพรรณบุรี และจังหวัดกาญจนบุรี ทั้งนี้ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ครอบคลุมพื้นที่ส่วนหนึ่งของเทือกเขาธงชัย ประกอบด้วยสันเขาน้อยใหญ่หลายสันเขา โดยเฉพาะทางตอนเหนือของพื้นที่ สภาพภูมิประเทศลาดเทไปทางตอนใต้และมีที่ราบไม่กว้างขวางมากนัก ริมสองฝั่งลำห้วยขาแข้ง มียอดเขาที่สำคัญ ได้แก่ ยอดเขาปลายห้วยขาแข้ง (สูง 1,678 เมตร) ยอดเขาใหญ่ (สูง 1,554 เมตร) ยอดเขาน้ำเย็น (สูง 1,530 เมตร) ยอดเขาเขียว (สูง 1,347 เมตร) ยอดเขาปลายห้วยน้ำเย็น (สูง 1,224 เมตร) ยอดเขาปลายห้วยไทรใหญ่ (สูง 1,253 เมตร) ฯลฯ มีลำห้วยที่สำคัญ ได้แก่ ห้วยขาแข้ง มีความยาวประมาณ 20 กิโลเมตร ไหลลงสู่แม่น้ำแม่กลอง นอกจากห้วยหลักดังกล่าวแล้ว ยังมีห้วยแยกขนาดเล็กอีกมากมาย จุดที่สูงที่สุดของพื้นที่ คือ ยอดเขาปลายห้วยขาแข้ง อยู่ในจังหวัดตากที่อยู่ทางตอนเหนือ มีระดับความสูงจากระดับน้ำทะเล 1,687 เมตร ส่วนใหญ่เป็นภูเขา บางส่วนเป็นที่ราบเชิงเขา ไม่มีทุ่งหญ้าขนาดใหญ่ ทรัพยากรป่าไม้เป็นสังคมป่าดงดิบเขา สังคมป่าดงดิบชื้น สังคมป่าดงดิบแล้ง สังคมป่าผสมผลัดใบ และสังคมป่าเต็งรัง เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแห่งนี้มีสัตว์เลื้อยคลานด้วยนมอยู่ถึง 130 ชนิดพันธุ์ ซึ่งในจำนวนนี้จัดเป็นสัตว์ป่าสงวนตาม พ.ร.บ. สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 อยู่ถึง 6 ชนิด ได้แก่ ควายป่า ละองหรือละมั่ง สมเสร็จ เลียงผา เก้งหม้อ และแมวลายหินอ่อน (Wildlife Conservation Information Section, 2018)

การจัดการพื้นที่กันชนเป็นแนวนโยบายของการใช้ประโยชน์ที่ดินในบริเวณพื้นที่กันชน โดยมุ่งที่การใช้ประโยชน์ที่ดินในรูปแบบที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปจากสภาพป่าพรหมจรรย์น้อยที่สุด หรือให้มีโอกาสเกิดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งน้อยที่สุด เช่น รักษาเป็นป่าสงวน

แห่งชาติที่สมบูรณ์ไว้ ใช้ประโยชน์ด้านการปลูกสร้างสวนป่า หรือหากเป็นพื้นที่กรรมสิทธิ์ของราษฎรก็มุ่งให้ใช้ประโยชน์ในด้านการปลูกไม้ยืนต้น หรือทำการเกษตรในรูปแบบวนศาสตร์ชุมชน (social forestry) ตามนโยบายตั้งเป้าหมายไว้ว่าในรัศมี 5 กิโลเมตรรอบแนวเขตจะต้องปลอดจากหมู่บ้านและที่ทำกินของราษฎร ส่วนพื้นที่ชั้นนอกส่วนที่เป็นป่าสงวนแห่งชาติซึ่งมีราษฎรบุกรุกเข้าไปทำกินบางส่วน มีนโยบายที่จะจัดเป็นพื้นที่สวนป่าในรูปแบบหมู่บ้านป่าไม้ หรือสวนป่าของบริษัทไม้อัดไทยจำกัด ซึ่งเป็นเจ้าของสัมปทานป่าในแถบนี้ โดยพื้นที่ป่าบางส่วนอาจต้องจัดให้ราษฎรทำกินในรูปของสิทธิทำกิน (ส.ท.ก.) (Faculty of Forestry Kasetsart University, 1989)

พื้นที่กันชนเป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติและพื้นที่อื่นๆ ซึ่งต้องอนุรักษ์ไว้เป็นพื้นที่ป่าผลิตผลสวนป่า แหล่งน้ำและพื้นที่พักผ่อนหย่อนใจของประชาชน หน่วยงานต่างๆ ที่รับผิดชอบพื้นที่ เช่น ป่าไม้จังหวัด และป่าไม้เขตกรมชลประทาน บริษัทไม้อัดไทย และกรมทรัพยากรธรณี โดยต้องจัดการพื้นที่โดยไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง จากข้อมูลที่ถูกกล่าวอ้างเบื้องต้น ในการนี้ ป่ากันชนรอบเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า มีรัศมี 5 กิโลเมตร มีหน่วยงานในพื้นที่หลักๆ คือ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง สถานีป้องกันไฟป่าห้วยขาแข้ง หน่วยป้องกันรักษาป่าที่ อน. 8, อน. 9 โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาห้วยเสือ อ่างเก็บน้ำห้วยขุนแก้ว กรมทรัพยากรธรณี ปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตร จังหวัดอุทัยธานี กองทัพบก จังหวัดอุทัยธานี และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ โดยมีชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ และมีป่าชุมชนรอบแนวผืนป่าห้วยขาแข้งถึง 43 เครือข่าย ประกอบด้วยสมาชิกจำนวนมากกว่า 1,000 คน ที่เปรียบเสมือนเป็นพื้นที่กันชน (buffer zone) เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง

พื้นที่กันชนในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง มีการบริหารจัดการ ความเข้มข้น กฎหมาย บทบาทหน้าที่ ขอบเขตพื้นที่ การทับซ้อนของพื้นที่ การบุกรุกป่าของนายทุนและชาวบ้านในพื้นที่ การบังคับใช้กฎหมายสภาพสังคม และชุมชนในพื้นที่ที่มีวัฒนธรรมประเพณี การใช้ประโยชน์จากที่ดินและป่าไม้ที่แตกต่างกัน นอกจากนี้ ยังมีปัญหาช้างป่าบุกรุกพื้นที่เกษตรกรรม

การลักลอบล่าสัตว์ป่า การใช้ประโยชน์จากป่าทั้งจากคนในและนอกพื้นที่ป่า การผนวกพื้นที่ป่ากันชนให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า มุ่งมองเกี่ยวกับพื้นที่หรือการเข้าใจที่ไม่ตรงกันระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐ และประชาชนในพื้นที่ ที่กล่าวมาทั้งหมดล้วนเป็นปัญหาของพื้นที่ป่ากันชน ดังนั้น วิธีการบริหารจัดการหรือวิธีแก้ปัญหาทรัพยากรที่มีเหลือน้อยในประเทศไทยไม่ได้มีเพียงแต่รัฐและเอกชนเท่านั้น ยังมีมิติของผู้ที่อาศัยในพื้นที่ ซึ่งมีวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพาทรัพยากรในพื้นที่และปัญหาที่เกิดจากพื้นที่ เพื่อให้สามารถร่วมมือกันออกแบบกติกา มารยาทเกี่ยวกับการแก้ปัญหาป่ากันชนร่วมอย่างยั่งยืนได้ โดยการแก้ปัญหาป่ากันชนในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งนั้น การแก้ไขปัญหาร่วมกันและการมอบข้อมูลเพื่อช่วยในการตัดสินใจแก้ปัญหาป่ากันชนเป็นสิ่งจำเป็นในพื้นที่ ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาการจัดการและปัญหาของการจัดการป่ากันชนร่วม เพื่อเป็นแนวทาง/ยุทธศาสตร์ในการจัดการป่ากันชนร่วมของชุมชนบริเวณ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาการจัดการและปัญหาของการจัดการป่ากันชนร่วมของชุมชนบริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง
2. เพื่อเสนอยุทธศาสตร์การจัดการป่ากันชนร่วมของชุมชนบริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง

การทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดป่ากันชน

1) พื้นที่แนวกันชน ได้มีการกำหนดอย่างเป็นทางการตามกฎหมาย คือ พื้นที่แนวกันชนขนาดกว้างอย่างน้อย 5 กิโลเมตรซึ่งเป็นหนึ่งในแผนการจัดการเร่งด่วนที่สุด ทั้งนี้ ได้มีการนำเสนอโครงการพื้นที่แนวกันชนสำหรับแนวเขตด้านตะวันออกของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งในแผนจัดการใหม่ แต่จะต้องขยายไปถึงแนวเขตด้านทิศใต้ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งด้วย ตามแผนที่มีการเสนอแนะว่า จะมีการจัดการพื้นที่ให้เป็นแนวเขตกันชนของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าร่วมกับป่าชุมชนที่เกี่ยวข้อง โดยจะต้องมีการปรึกษาร่วมกับชาวบ้านในท้องถิ่นเกี่ยวกับ

รายละเอียดของวิธีการใช้งานและการบริหารจัดการ (Berknuller & Mukherjee, 1989)

2) “พื้นที่กันชน” (buffer zone) เป็นคำที่มีความหมายกว้าง หมายถึง พื้นที่โดยรอบหรือติดกับพื้นที่อนุรักษ์ซึ่งอาจเป็นชุมชน หรือเป็นพื้นที่ที่มีกิจกรรมด้านเศรษฐกิจและสังคมของประชาชนในท้องถิ่นที่คำนึงถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยพื้นที่นี้ให้ความหมายครอบคลุมถึง “แนวกันชน” ซึ่งจะกำหนดขึ้นหรือไม่ขึ้นอยู่กับบริบทของท้องถิ่น ส่วนขอบเขตของพื้นที่จะขึ้นอยู่กับข้อตกลงของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่าย (stakeholders) โดยเฉพาะประชาชนในท้องถิ่น (Nakwibunwong, Phongphrom, & Aphiwatthanakun, 2007)

การจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชน

คุณูปการอันยิ่งใหญ่ของออสโตรมเจ้าของรางวัลโนเบลสาขาเศรษฐศาสตร์จากการเป็นผู้นำในการพัฒนารอบการวิเคราะห์เกี่ยวกับพฤติกรรมรวมหมู่ที่เกิดขึ้นด้วยตนเอง (self-organizing collective action) ผลงานของออสโตรมในปี 1990 เป็นหนังสือเล่มหลักที่นำมาสู่การได้รับรางวัลโนเบล และผลงานในปี 2010 เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรร่วม (common-pool resources) คือ ออสโตรมสามารถสกัด “หลักการออกแบบกติกา” (design principles) ออกมาจากกรณีการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนที่ประสบความสำเร็จทั่วโลก เพื่อตอบคำถามว่าการจัดการทรัพยากรร่วมเหล่านี้มีจุดร่วมประการใดบ้าง หลักการที่ออสโตรมสกัดออกมา 8 ประการ ได้แก่ 1) ความชัดเจนของขอบเขต 2) ความสอดคล้อง 3) ระบบที่เปิดให้สมาชิกส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจและปรับปรุงกฎกติกา 4) การสอดส่องดูแลที่มีประสิทธิภาพ 5) มีการลงโทษอย่างค่อยเป็นค่อยไป 6) มีกลไกจัดการความขัดแย้ง 7) รัฐให้การยอมรับในสิทธิของชุมชน และ 8) สำหรับทรัพยากรร่วมที่มีขนาดใหญ่ กติกาและกระบวนการจัดการทรัพยากรจะต้องเชื่อมโยงสอดคล้องกับระบบที่ใหญ่กว่า อาทิ กฎหมายการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนที่ประสบความสำเร็จนั้น มีลักษณะที่ตรงกับหลักการออกแบบกติกาข้างต้นทุกข้อ ส่วนชุมชนที่ล่มสลายมักจะมีลักษณะสอดคล้องกับหลักการออกแบบกติกาเพียง 1-2 ข้อเท่านั้น โดยชุมชนที่ล้มเหลวมักจะขาดกลไกการจัดการความขัดแย้ง

ไม่ได้รับการยอมรับจากภาครัฐ และไม่ได้เชื่อมโยงกับระบบนิเวศสังคมที่ใหญ่กว่า นอกจากนี้ ออสโตรมยังชี้ให้เห็นว่า ปัจจัยสำคัญที่ทำให้คนในชุมชนสามารถมาตกลงออกแบบกฎกติกากันได้ตั้งแต่ต้น คือ “ความไว้วางใจ (trust)” และ “การตอบแทน (reciprocity)” เพราะผู้ที่ไว้วางใจซึ่งกันและกัน ย่อมร่วมมือกันง่ายกว่า และตอบแทนกันได้ง่ายทั้งทางบวก (เช่น ให้การชื่นชมยกย่องคนที่ช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรชุมชน) และทางลบ (เช่น ประณามผู้ที่เอาเปรียบคนอื่น) ในแง่นี้ การค้นพบของออสโตรมยืนยันถึงประโยชน์ของการช่วยเหลือเกื้อกูล ร่วมทุกข์ร่วมสุขกัน อันเป็นคุณธรรมพื้นฐานของภูมิปัญญาตะวันออกรวมทั้งในไทยมาช้านาน (Bunnag, 2011)

สิทธิชุมชนกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

กระบวนการใช้สิทธิของชุมชนจะนำไปสู่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน จากการศึกษาป่าชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี พบว่า การที่ชุมชนมีความเข้มแข็ง และสมาชิกภายในชุมชนมีความไว้วางใจกันและกันสูง เป็นปัจจัยของการร่วมมือกันที่จะนำไปสู่ความเจริญก้าวหน้าของสังคม โดยชุมชนตระหนักถึงการร่วมมือและร่วมกันเสียสละ ประโยชน์ส่วนตนในระยะสั้นเพื่อผลประโยชน์ในระยะยาวเพื่อคนรุ่นลูกรุ่นหลาน นอกจากนี้ ชุมชนยังให้ความสำคัญกับการพึ่งพาตนเองผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมและกระบวนการเรียนรู้ผ่านกระบวนการทำวิจัยชุมชน มีกระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดองค์ความรู้ โดยให้ความสำคัญกับกระบวนการภายในชุมชนและการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับภายนอกชุมชนได้อย่างสอดคล้องกลมกลืนกับความต้องการของสมาชิกในชุมชน (Khumsup, 2015)

ป่าชุมชนเทคโนโลยีอำนาจควบคุมชุมชน

แนวคิดนี้มองป่าชุมชนในฐานะทางเลือกการจัดการทรัพยากรป่าไม้ หรือในฐานะที่เป็นเครื่องมืออันทรงพลังในการเสริมศักยภาพชุมชนท้องถิ่น ทั้งนี้ ป่าชุมชนช่วยรักษาและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม และช่วยบรรเทาปัญหาความยากจนให้ชาวชนบท โดยตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา สังคมไทยมีการขับเคลื่อนขบวนการป่า

ชุมชนที่เรียกร้องให้รัฐมอบอำนาจให้กับชุมชนในเขตป่าเพื่อจัดการทรัพยากรที่อยู่ติดกับหมู่บ้านของตนเอง การศึกษาพบว่า คำว่า “ป่าชุมชน” ถูกตีความและถูกทำความเข้าใจต่างกันระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งต่างก็พยายามช่วงชิงการนิยามความหมายป่าชุมชนที่สะท้อนความเชื่อ ความรู้ และอุดมการณ์ที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับทรัพยากรป่าไม้ (Onprom, 2011)

กฎหมายที่เกี่ยวข้อง

กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่ากันชนร่วมของชุมชน มีดังต่อไปนี้คือ

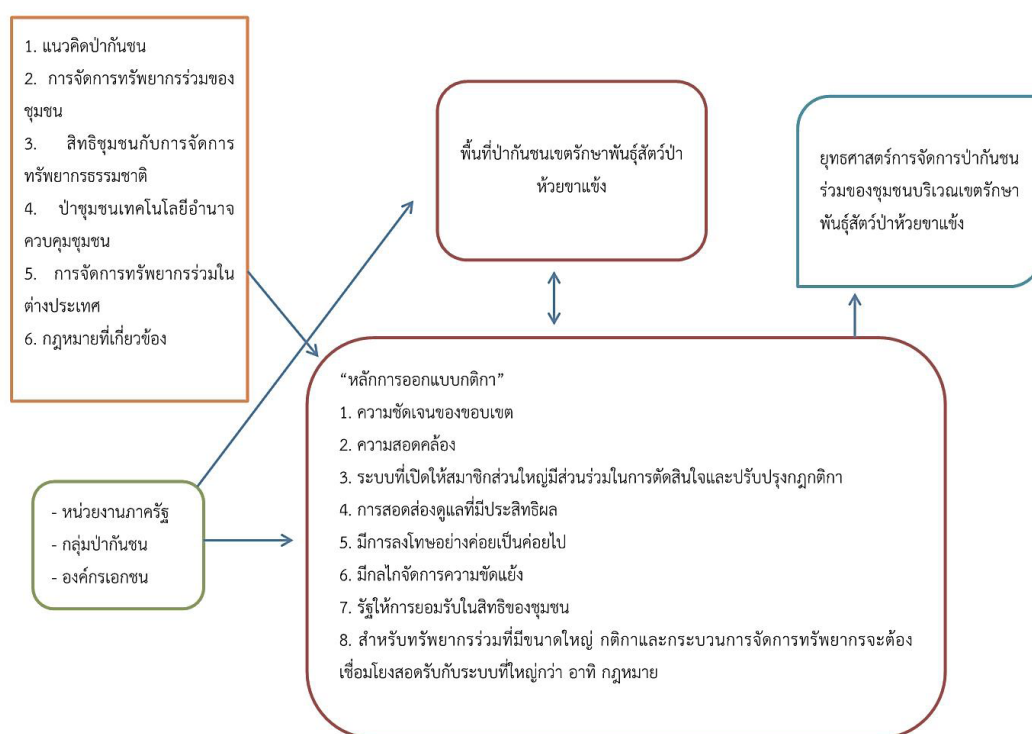
1) เจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 เนื่องจากป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญของชาติและรัฐบาลได้กำหนดจุดหมายไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและแห่งชาติว่าจะสงวนป่าไม้ไว้เป็นเนื้อที่ประมาณร้อยละ 50 เนื้อที่ประเทศไทย คือ เป็นเนื้อที่ป่าสงวนราว 250,000 ตารางกิโลเมตร หรือ 156 ล้านไร่ จากการที่ป่าไม้ที่สงวน คัดครองไว้แล้ว และที่ยังมิได้สงวน คัดครองได้ถูกบุกรุกและถูกทำลายไปเป็นจำนวนมาก แม้ป่าไม้ในบริเวณต้นน้ำลำธารก็ถูกแผ้วถางเผาทำลายไปเป็นอันมาก ซึ่งอาจเป็นเหตุให้เกิดความแห้งแล้ง พื้นดินพังทลาย ลำน้ำตื้นเขิน หรือเกิดอุทกภัยอันเป็นผลเสียหายแก่การเกษตรและเศรษฐกิจของประเทศอย่างร้ายแรง ทั้งนี้ เนื่องจากกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองและสงวนป่าที่ใช้บังคับอยู่ มีวิธีการไม่รัดกุมเหมาะสมต้องเสียเวลาดำเนินการเป็นเวลานาน จึงจะประกาศกำหนดเป็นป่าสงวนหรือเป็นป่าคุ้มครองได้ เป็นเหตุให้บุคคลบางจำพวกฉวยโอกาสทำลายป่าได้กว้างขวางยิ่งขึ้น นอกจากนั้น มีการกำหนดโทษผู้ฝ่าฝืนไว้ไม่เหมาะสมกับกาลสมัย ผู้กระทำความผิดไม่เข็ดหลาบเป็นช่องทางให้มีการบุกรุกทำลายป่ามากขึ้น รัฐบาลจึงเห็นเป็นการจำเป็นอันรีบด่วนที่จะต้องดำเนินการปรับปรุงกฎหมายเรื่องนี้เสียใหม่ เพื่อให้สามารถดำเนินการคุ้มครองป้องกัน เพื่อรักษาไว้ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติอันมีค่าของชาติ และเพื่อมิให้อาชีพเกษตรกรรมของประชาชนส่วนใหญ่และเศรษฐกิจของประเทศถูกกระทบกระเทือนจากผลของการทำลายป่า (National Reserved Forest Act, 1964)

2) พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 มีความมุ่งหมายในการควบคุมการตัดไม้ ทำไม้ และของป่าหวงห้าม รวมทั้งการควบคุมการนำไม้และของป่าเคลื่อนที่ออกจากป่า เพื่อมิให้มีการตัดไม้ทำลายป่าโดยไม่จำเป็น และสงวนไม้มีค่าบางชนิดเอาไว้ โดยได้กำหนดประเภทชนิดไม้ และของป่าหวงห้าม นอกจากไม้และของป่าที่กฎหมายหวงห้ามแล้ว ประชาชนก็อาจจะใช้ประโยชน์โดยการตัดไม้ที่ไม่หวงห้ามหรือเก็บของป่าที่ไม่หวงห้ามไปเป็นประโยชน์ของตนได้ (Forest Act, 1941)

3) พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 การขยายพันธุ์สัตว์ป่าและให้การสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่าควบคู่กันไป และเนื่องจากปัจจุบันได้มีความตกลงระหว่างประเทศในการที่จะร่วมมือกันเพื่อสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่าของท้องถิ่นอันเป็นทรัพยากรที่สำคัญของโลก ดังนั้น เพื่อปรับปรุงให้มาตรการในการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่าเป็นไปอย่างเหมาะสม และสอดคล้องกับความตกลงระหว่างประเทศสมควรปรับปรุงกฎหมายว่าด้วยการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่าเสียใหม่จึงจำเป็นต้องตราพระราชบัญญัตินี้ (Wildlife Preservation and Protection Act, 1992)

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดป่ากันชนเกี่ยวกับความเป็นมาและการจัดการจากกรณีศึกษาที่ประสบผลสำเร็จและล้มเหลวในการจัดการทรัพยากรร่วม และการประยุกต์ใช้จากปรากฏการณ์ประเทศไทยเรื่องสิทธิการจัดการจากชุมชนเมื่อเปลี่ยนไปเป็นรัฐจัดการ มุมมองในฐานะอำนาจในการจัดการชุมชนผ่านป่าชุมชน การจัดการทรัพยากรร่วมในต่างประเทศ มูลเหตุหรือภูมิหลังก่อนการเกิดกฎหมายฉบับใหม่ ของหน่วยงานภาครัฐ กลุ่มป่ากันชน องค์การภาคเอกชน ผ่านการดำเนินการ บุคลากร และกิจกรรมที่ดำเนินการ โดยใช้หลักการออกแบบกติกาในการจัดการทรัพยากร (design principle) ของ Elinor Ostrom (Bunnag, 2011) เพื่อศึกษาการจัดการและปัญหาการจัดการป่ากันชน และเสนอยุทธศาสตร์การจัดการป่ากันชนห้วยขาแข้ง และแนวทางในการจัดการป่ากันชนร่วมที่เกิดจากความร่วมมือของรัฐและชุมชนในอนาคตได้ โดยมีกรอบการวิจัยดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย

รูปแบบการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่ต้องการศึกษาการจัดการ ปัญหา และเสนอยุทธศาสตร์การจัดการ ป่ากันชนร่วมของชุมชนบริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ห้วยขาแข้ง

ขอบเขตด้านแนวคิด ทฤษฎี

แนวคิดที่นำมาการศึกษาทางด้านแนวคิดทฤษฎี และผลการวิจัยของผู้เชี่ยวชาญต่างๆ ตลอดจนผู้มีประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องทั้งในและต่างประเทศ ได้แก่ 1) แนวคิดป่ากันชน 2) การจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชน 3) สิทธิชุมชนกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ 4) ป่าชุมชนเทคโนโลยีอำนาจควบคุมชุมชน 5) การจัดการทรัพยากรร่วมในต่างประเทศ และ 6) กฎหมายที่เกี่ยวข้อง

ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยมุ่งศึกษาปัญหาของการจัดการป่ากันชนร่วม แนวทางในการจัดการป่ากันชนร่วมของชุมชนบริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง โดยจะศึกษาครอบคลุมประเด็นต่างๆ ดังนี้ ปัญหาของการจัดการป่ากันชนร่วม และนโยบายของรัฐ บริบททั่วไปของทรัพยากรป่าไม้ ได้แก่ สภาพทั่วไปของป่า ประวัติของป่าไม้เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งโดยสังเขป นโยบายและการจัดการป่ากันชนร่วม เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ที่เกี่ยวข้องย้อนหลัง 2 ปี กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แนวทางในการจัดการป่ากันชนร่วม ปัจจัยที่ส่งผลต่อการจัดการป่ากันชนร่วม

ขอบเขตด้านพื้นที่

ขอบเขตด้านพื้นที่ที่ศึกษา ได้แก่ กลุ่มป่าเขาเขียว ประกอบไปด้วยป่าชุมชนไผ่งาม อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี กลุ่มป่าเขาวงศ์ ประกอบไปด้วยชุมชนบ้านโป่งมะค่า อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี กลุ่มป่าคอกควาย ประกอบไปด้วยบ้านคุ้มเกล้า อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี และกลุ่มป่าบ้านไร่ ประกอบไปด้วยบ้านศาลาลอง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี

ขอบเขตด้านระยะเวลา

1 ตุลาคม 2560 ถึง 28 เมษายน 2562

ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้วิจัยเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเจาะจง (purposive) จำนวน 47 คน ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่/อดีตเจ้าหน้าที่ที่เคยปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ ประธานกลุ่มป่าผู้แทนภาคประชาชน กลุ่มที่เข้าร่วมกิจกรรม “กินข้าวป่าเล่าความหลังฟังปัญหา” และกลุ่มที่เข้าร่วมการจัดเวทีสาธารณะ โดยแบ่งเป็นกลุ่มใหญ่ 3 กลุ่ม และกลุ่มย่อย 2 กลุ่ม ดังต่อไปนี้

1. กลุ่มใหญ่ 3 กลุ่มที่ศึกษา มีดังต่อไปนี้

กลุ่มที่ 1 ได้แก่ เจ้าหน้าที่/อดีตเจ้าหน้าที่ที่เคยปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ ได้แก่ หัวหน้ากลุ่มพัฒนากระบวนการบริหาร กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช (อดีตหัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง) อดีตหัวหน้าหน่วยป้องกันรักษาป่าที่ อน. 8 และอดีตกำนันตำบลระบำ (โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาทับเสลา) จำนวน 3 คน

กลุ่มที่ 2 ได้แก่ ประธานกลุ่มป่าที่มีความเกี่ยวข้องในพื้นที่ จำนวน 4 คน ซึ่งครอบคลุมกลุ่มต่างๆ ดังนี้ 1) กลุ่มป่าเขาเขียว ประกอบไปด้วยป่าชุมชนไผ่งาม อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี 2) กลุ่มป่าเขาวงศ์ ประกอบไปด้วยชุมชนบ้านโป่งมะค่า อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี 3) กลุ่มป่าคอกควาย ประกอบไปด้วยบ้านคุ้มเกล้า อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี และ 4) กลุ่มป่าบ้านไร่ ประกอบไปด้วยบ้านศาลาลอง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี

กลุ่มที่ 3 ได้แก่ ผู้แทนภาคประชาชนที่ใช้ประโยชน์จากป่ากันชนเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง จำนวน 8 คน

2. กลุ่มย่อย 2 กลุ่ม มีดังต่อไปนี้

2.1) กลุ่มที่เข้าร่วมกิจกรรม “กินข้าวป่าเล่าความหลังฟังปัญหา” ประกอบด้วยกลุ่มประชาชน จำนวน 16 คน ในพื้นที่บ้านท่ามะนาว หมู่ที่ 1 ตำบลระบำ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี เป็นกลุ่มย่อยที่ไม่ใช่กลุ่มที่ให้การสัมภาษณ์เชิงลึก และกลุ่มที่เข้าร่วมเวทีสาธารณะ

2.2) กลุ่มที่เข้าร่วมเวทีสาธารณะ ประกอบด้วยเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ ผู้นำกลุ่มป่ากันชนองค์กรเอกชน สถาบันการศึกษา และประชาชนในพื้นที่ จำนวน 16 คน โดยเป็นการจัดเวทีสาธารณะ 1 ครั้ง องค์กรการบริหารส่วนตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสัก จังหวัด

อุทัยธานี เพื่ออำนวยความสะดวกและลดค่าใช้จ่าย และเพื่อไม่เป็นการรบกวนเวลาผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จนมากเกินไป ประกอบด้วยเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ ผู้นำกลุ่มป่ากันชน ผู้แทนองค์กรเอกชน ผู้แทนสถาบันการศึกษา และประชาชนในพื้นที่ อำเภอละนสัก อำเภอยะคต อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดเครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล พร้อมทั้งวิธีการสร้างเครื่องมือ และการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ ดังนี้

1. แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (in depth interview) โดยการสัมภาษณ์ในประเด็น บริบททั่วไปของทรัพยากรป่าไม้ ปัญหาของการจัดการป่ากันชนร่วม การจัดการป่ากันชนร่วมของชุมชน นโยบายและการจัดการป่ากันชนร่วม แนวทางในการจัดการป่ากันชนร่วม “หลักการออกแบบกติกา (design principles)” ยุทธศาสตร์ต่อการจัดการป่ากันชนร่วม และข้อเสนอแนะการจัดการป่ากันชนร่วม

2. แบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (non-participant observation) ในประเด็นการกระทำ (กิจกรรมในการจัดการป่ากันชนร่วมของเจ้าหน้าที่รัฐ ผู้นำกลุ่ม ประชาชน ผู้แทนจากภาคเอกชน) แบบแผนการกระทำ (การกระทำ หรือพฤติกรรมที่เป็นกระบวนการมีขั้นตอนและมีลักษณะต่อเนื่องจนเป็นแบบแผนของเจ้าหน้าที่รัฐ ผู้นำกลุ่ม ประชาชน ผู้แทนจากภาคเอกชน) ความหมาย (จากการกระทำและแบบแผนการกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐ ผู้นำกลุ่ม ประชาชน) ความสัมพันธ์ (ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐ ผู้นำกลุ่ม ประชาชน) การมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการป่ากันชนร่วมของเจ้าหน้าที่รัฐ ผู้นำกลุ่ม ประชาชน และสภาพสังคม (สภาพสังคมในพื้นที่) ของภาครัฐ ผู้นำกลุ่ม ประชาชนทั่วไป

3. แบบบันทึกกิจกรรม “กินข้าวป่าเล่าความหลังฟังปัญหา” ในประเด็นความหลังเกี่ยวกับป่า ปัญหาในปัจจุบัน แนวเขตป่าอดีตและปัจจุบัน กติกาการใช้ประโยชน์ ประวัติศาสตร์ชุมชน ความเป็นมาป่าชุมชน การขอคืนพื้นที่ป่าเพื่อขยายพื้นที่ป่าชุมชนเพิ่มเติม แนวทางการบริหารจัดการป่าชุมชนร่วม และแนวทางการบริหารจัดการป่ากันชนร่วมในเชิงยุทธศาสตร์

4. แบบบันทึกความคิดเห็นการจัดการจัดเวทีสาธารณะ ในประเด็นการจัดการป่ากันชนร่วมตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ปัญหาการจัดการป่ากันชนร่วม การบูรณาการร่วมกันหลายภาคส่วนเพื่อแก้ไขปัญหาเชิงรุก การรับฟังปัญหาทำให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกันในประเด็นทรัพยากรร่วมขององค์กรที่เป็นกลาง การส่งเสริมได้เกิดรายได้จากปัญหา ข้อเสนอแนะ และแนวทางการบริหารจัดการป่ากันชนร่วมในเชิงยุทธศาสตร์

การตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ

ในการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลในครั้งนี้ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม แบบบันทึกกิจกรรมกินข้าวป่าเล่าความหลังฟังปัญหา และแบบบันทึกความคิดเห็นการจัดการจัดเวทีสาธารณะ เพื่อเก็บข้อมูลจากเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ ประธานกลุ่มป่ากันชน องค์กรเอกชน และประชาชน ผู้วิจัยใช้การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือแบบสามเส้าด้านวิธีการเก็บข้อมูล โดยเก็บข้อมูลโดยใช้เครื่องมือชุดเดียวกันทั้ง 3 กลุ่มเพื่อตรวจสอบความเหมือนหรือแตกต่างกันของคำตอบที่ได้รับ พร้อมหาสาเหตุของความเหมือนความต่างนั้น จากนั้นจึงวิเคราะห์ สังเคราะห์ และสรุปผลในรูปของการบรรยายพรรณนา แต่เนื่องจากใช้เครื่องมือชุดเดียวกัน จึงมีการปรับข้อความตามความเหมาะสมให้สอดคล้องกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้ง 3 กลุ่ม

การบริหารความเสี่ยง

ในการลงพื้นที่สัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้ติดต่อกับผู้ให้ข้อมูลหลักทั้ง 47 คน เพื่อนัดวัน เวลา สถานที่ ตามที่ผู้ให้ข้อมูลหลักสะดวก ทั้งนี้ ในการเข้าร่วมกิจกรรม การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง และการจัดเวทีสาธารณะ ผู้วิจัยได้มีการขออนุญาตถ่ายภาพและบันทึกเสียงก่อนการดำเนินการทุกครั้ง เพื่อลดความหวาดระแวงของผู้ให้ข้อมูลหลัก และเพื่อเป็นการไม่ไปรบกวนผู้ให้ข้อมูลหลักจากการประกอบอาชีพหลักด้วย ส่วนในบางพื้นที่ที่ต้องสำรวจพื้นที่จริง ผู้วิจัยได้ติดต่อกับเจ้าของพื้นที่ล่วงหน้าซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมกินข้าวป่า โดยผู้วิจัยรับผิดชอบค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้น เช่น ค่าอาหาร ค่าสถานที่ ค่าน้ำมัน เป็นต้น

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิจัยเอกสาร และการวิจัยภาคสนาม ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลดังต่อไปนี้

1. การสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (in depth interview) ผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการกับเจ้าหน้าที่/อดีตเจ้าหน้าที่ที่เคยปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ ประธานกลุ่มป่ากันชน และผู้แทนภาคประชาชนที่ใช้ประโยชน์จากป่ากันชน

2. การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ผู้วิจัยทำการเก็บข้อมูลโดยการสังเกตพฤติกรรมของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ขณะสัมภาษณ์ว่ามีความพึงพอใจมากน้อยเพียงใด และความร่วมมือของบุคคลทั่วไป (เช่น ยิ้มแย้มแจ่มใส กระตือรือร้น เต็มใจ ไม่หวาดกลัว เป็นต้น) โดยใช้แบบสังเกตแบบมีโครงสร้าง (structured observation)

3. การเข้าร่วมกิจกรรม “กินข้าวป่าเล่าความหลัง ฟังปัญหา” การสำรวจแนวเขตป่ากันชน การกำหนดกติกาป่ากันชน ผู้วิจัยทำกิจกรรมร่วมกับกลุ่มประชาชนในพื้นที่ บ้านท่ามะนาว หมู่ที่ 1 ตำบลระบำ อำเภอลานสักร จังหวัดอุทัยธานี

4. การจัดเวทีสาธารณะ ณ องค์การบริหารส่วนตำบลป่าอ้อ อำเภอลานสักร จังหวัดอุทัยธานี

ในการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยขออนุญาตใช้เทปบันทึกเสียง ในขณะที่สัมภาษณ์เพื่อให้ได้ข้อมูลการสัมภาษณ์ที่ครบถ้วน นอกจากการบันทึกในแบบสัมภาษณ์ การขออนุญาตใช้กล้องถ่ายรูปแบบพกพาขณะสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และบันทึกภาพการสังเกตการณ์ในกิจกรรมต่างๆ เพื่อนำมาเป็นหลักฐานส่วนหนึ่งของการวิจัยในการสร้างเครื่องมือเพื่อใช้ในการรวบรวมข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) โดยการนำข้อมูลเบื้องต้นจากการสำรวจเอกสาร มาประกอบกับข้อมูลจากภาคสนามที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตพฤติกรรมผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จากนั้นจึงอธิบายข้อมูลที่รวบรวมได้ดังกล่าวด้วยวิธีการพรรณนาเชิงประวัติศาสตร์โดยเน้นหลักการออกแบบกติกาในการจัดการทรัพยากร (design principle)

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 ด้านการจัดการป่ากันชนร่วมของชุมชนบริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง พบว่ามีหน่วยงานของรัฐหลายหน่วยงานเข้ามาทำกิจกรรมร่วมกับชุมชน เช่น การปลูกป่า การลาดตระเวนร่วม และการสร้างฝายชะลอน้ำเพื่อให้พื้นที่ป่ามีความชุ่มชื้นและสมดุลในฤดูแล้ง ทั้งนี้ ภาครัฐให้การสนับสนุนด้านงบประมาณ อุปกรณ์ และบุคลากรในการสำรวจป่าลาดตระเวนร่วมกัน โดยดำเนินการผ่านคณะกรรมการป่าชุมชน ทำให้ชุมชนเข้าใจเจตจำนงในการรักษาพื้นที่ป่าเพื่ออนาคต ในกรณีนี้ ชุมชนมีความชัดเจนของขอบเขตความสอดคล้อง กฎกติกาของชุมชน และระบบที่เปิดให้สมาชิกส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจและปรับปรุงกฎกติกา และการสอดส่องดูแลที่มีประสิทธิภาพ มีการลงโทษอย่างเป็นขั้นตอน มีกลไกจัดการความขัดแย้ง ภาครัฐให้การยอมรับในสิทธิของชุมชน มีกติกาและกระบวนการจัดการทรัพยากร และมีการเชื่อมโยงสอดคล้องกับระบบที่ใหญ่กว่า อาทิ กฎหมาย เป็นต้น

ด้านปัญหาการจัดการป่ากันชนร่วมของชุมชนบริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ในปัจจุบัน พบว่ามีปัญหาด้านการรับรู้ความชัดเจนขอบเขตพื้นที่ของประชาชนในและนอกพื้นที่ระหว่างเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ป่าสงวนแห่งชาติ และป่าชุมชน นอกจากนั้น มีการบุกรุกพื้นที่เพื่อทำเกษตรกรรม การล่าสัตว์ การตัดไม้ และมีบุคคลภายนอกเข้ามาใช้ประโยชน์จากพื้นที่ โดยเข้ามาตัดและล่าสัตว์ และหาของป่า เช่น หน่อไม้ เห็ดโคน ไม้ข้าวหลาม โดยที่ไม่เคารพกฎ กติกาของชุมชน ในกรณีนี้ กรรมการป่าชุมชนส่วนมากเป็นผู้สูงอายุ จึงมีความยากลำบากในการดูแลรักษาป่าชุมชน และการสืบทอดภารกิจระหว่างรุ่นสู่รุ่นของคนในชุมชนเอง และยังมีปัญหาช้างป่าหรือสัตว์ป่าออกมาทำลายพืชผลและ พืชไร่ของคนในชุมชน นอกจากนั้น เมื่อมีการกระทำความผิดหรือละเมิดข้อตกลง กฎ กติกา ระหว่างชุมชนและเจ้าหน้าที่ของรัฐระดับปฏิบัติการในพื้นที่ ก็มีการว่ากล่าว ตักเตือน หรือการจับดำเนินคดี ซึ่งทำให้ลดความไว้วางใจ และสร้างความหวาดระแวงซึ่งกันและกัน หรือสร้างความขัดแย้งได้ ในกรณีนี้ หน่วยป้องกันรักษาป่าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งก็ได้ส่งเจ้าหน้าที่ประสานงานกับชุมชน แต่ส่วนใหญ่เมื่อทำผิดครั้งแรก

ก็จะมีการดักเตือนด้วยวาจา จากนั้นจะเป็นการดักเตือนเป็นลายลักษณ์อักษร การถ่ายรูปจดยุทธศาสตร์ข้อส่งให้ผู้ใหญ่บ้าน โดยมีกำหนดลงนามรับทราบ และสุดท้ายคือการดำเนินคดีตามกฎหมายต่อไป

วัตถุประสงค์ที่ 2 ด้านยุทธศาสตร์การจัดการป่ากันชนร่วมของชุมชนบริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง พบว่า สภาพพื้นที่ของป่าเป็นส่วนผสมระหว่างป่าดิบแล้งและป่าเบญจพรรณ โดยป่าห้วยขาแข้งมีลักษณะเป็นป่าผืนใหญ่ที่มีเนื้อที่กว้างขวางจึงมีสัตว์ป่าชุกชุม ซึ่งเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ป่าสงวนแห่งชาติ และป่าชุมชนผู้วิจัยจึงกำหนดเป็นยุทธศาสตร์การจัดการป่ากันชนร่วมที่เกิดจากงานภาคสนาม ดังนี้

ยุทธศาสตร์ที่ 1 การจัดการพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติให้เป็นป่าชุมชน

แนวทางการพัฒนา: ชุมชนสามารถดูแล รักษา และใช้ประโยชน์ในป่าชุมชนได้

แนวทางการพัฒนา: การดำเนินโครงการและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชนผ่านคณะกรรมการป่าชุมชนโดยมี กฎ กติกา ของชุมชนที่ภาครัฐเห็นชอบ

แนวทางการพัฒนา: มีการกำหนดให้มีเวลาเปิด-ปิดป่า

ยุทธศาสตร์ที่ 2 การใช้ประโยชน์จากป่า

แนวทางการพัฒนา: ชุมชนทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่สามารถใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนได้ แต่ต้องเคารพ กฎ กติกา ของชุมชนนั้นๆ

แนวทางการพัฒนา: ภาครัฐ และชุมชนต้องปฏิบัติตามกฎ กติกาที่กำหนดร่วมกันไว้

แนวทางการพัฒนา: ตามพระราชกฤษฎีกายกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง พ.ศ. 2535 การเก็บหาของป่าตามกฎหมาย “ห้ามเข้าไปเกินแนวเส้นแดงที่กำหนดไว้” (หมายเหตุ: เส้นแดง คือ แนวเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง)

ยุทธศาสตร์ที่ 3 การพัฒนาแหล่งน้ำ

แนวทางการพัฒนา: ชุมชนที่อยู่ประชิดเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง

แนวทางการพัฒนา: พัฒนาแหล่งน้ำให้กับชุมชนให้มีแหล่งน้ำเพียงพอต่อการทำเกษตรแบบยั่งยืน

ยุทธศาสตร์ที่ 4 ส่งเสริมเปลี่ยนแปลงการปลูกพืชเชิงเดี่ยว

แนวทางการพัฒนา: เปลี่ยนปลูกพืชเชิงเดี่ยวให้มาเป็นการปลูกพืชสวนแทน และปลูกพืชปลูกผลไม้

แนวทางการพัฒนา: การพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อเป็นปัจจัยสำคัญสามารถสร้างอาชีพและรายได้ให้ชุมชนน้ำทำให้ป่าชุ่มชื้นและสัตว์ป่าได้รับประโยชน์ด้วย

ยุทธศาสตร์ที่ 5 สัตว์ป่าก็อยู่ได้ ชุมชนก็อยู่ได้

แนวทางการพัฒนา: การดูแลรักษาป่าชุมชนในรูปแบบคณะกรรมการป่าชุมชน

แนวทางการพัฒนา: กำหนดค่าตอบแทน และค่าใช้จ่ายของคณะกรรมการป่าชุมชน

แนวทางการพัฒนา: ทำให้พื้นที่กันชนมีวิถีชีวิตและมีอาชีพที่เป็นมิตรกับพื้นที่ป่า

แนวทางการพัฒนา: ชุมชนมีรายได้ที่เลี้ยงครอบครัวได้ และสร้างรายได้พอที่จะทำงานจิตอาสา

แนวทางการพัฒนา: ผลักดันองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้เข้ามามีบทบาทในการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์จากป่ากันชนห้วยขาแข้ง

อภิปรายผล

งานวิจัยนี้นำหลักการออกแบบกติกาในการจัดการทรัพยากร ของ Elinor Ostrom (Bunnag, 2011) มาใช้ในการศึกษาป่ากันชนเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ซึ่งก็คือ พื้นที่ป่าชุมชนไผ่งาม อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี ป่าชุมชนบ้านโป่งมะค่า อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี ป่าชุมชนบ้านคุ่มเกล้า อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี ป่าชุมชนบ้านศาลาลอง อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี ป่าสงวนแห่งชาติป่าห้วยทับเสลาและป่าห้วยคอกควาย ป่าสงวนแห่งชาติป่าปลายห้วยกระเสียว ป่าสงวนแห่งชาติป่าห้วยท่ากวย และป่าห้วยกระเวนสามารถอภิปรายผลการวิจัยซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. ความชัดเจนของขอบเขต (boundaries)

ความชัดเจนของขอบเขตทั้งหมด มีทั้ง 2 แบบ คือ แบบที่ลงทะเบียนเป็นป่าชุมชน และยังไม่ได้ลงทะเบียนเป็นป่าชุมชน สำหรับพื้นที่ขึ้นเป็นป่าชุมชนนั้น สมาชิกทุกคนทราบเกี่ยวกับขอบเขตของป่าชุมชน แต่ก็ยังรุกร้าเข้าไปในเขตพื้นที่ไม่ว่าจะเป็นการหาของป่า หรือการบุกรุกเข้าไปกระทำความผิดในเขตป่าชุมชน ทั้งนี้ สามารถ

ตรวจวัดพื้นที่ทั้งหมดจาก GPS ได้ มีพิกัดที่แน่นอนชัดเจน และมีการปักป้ายประกาศกับสมาชิกในชุมชนทั้งภายในและภายนอกให้รับรู้รับทราบ โดยในพื้นที่ป่าจะมีเส้นแนวแดง (Royal Decree Expanding Huai Kha Khaeng Wildlife Sanctuary, 1992) กำหนดขอบเขตชัดเจนและมีป้ายสัญลักษณ์ติดไว้อย่างชัดเจน ซึ่งชาวบ้านทุกคนก็ทราบกฎกติกาข้อนี้ว่า ห้ามเข้าไปหาของป่าเกินเส้นแนวแดง และสมาชิกในชุมชนทุกคนตระหนักถึงหน้าที่ของตนเองดีว่ามีหน้าที่ดูแลรักษาความอุดมสมบูรณ์ให้คงอยู่คู่ชุมชน

2. ความสอดคล้อง (congruence) การเข้าไปหาของป่าอาจจะไม่มีเวลาที่แน่นอน ขึ้นอยู่กับดินฟ้าอากาศ เช่น ในช่วงฝนตกก็สามารถเข้าไปหาของป่าได้ ในการกำหนดกฎกติกาการเข้าออกป่า ต้องขึ้นอยู่กับการสั่งของเจ้าหน้าที่อำเภอที่กำหนดเวลาเข้า-ออก รวมถึงคำอนุญาตจากเจ้าหน้าที่ดูแลป่าของกรมป่าไม้ โดยผู้ที่ต้องการเข้าป่าเพื่อหาหน่อไม้หรือพืชผักต้องทำตามกฎระเบียบเกี่ยวกับจำนวนที่นำออกมาได้ ในการนี้เจ้าหน้าที่รัฐหรือทางเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งเองก็มีการผ่อนปรนให้ชาวบ้านเช่นกัน

3. ระบบที่เปิดให้สมาชิกส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจและปรับปรุงกฎกติกา (collective-choice arrangements) สมาชิกในชุมชนที่เข้าไปมีส่วนร่วมในการหาผลประโยชน์จากป่า และต้องมีการประชุมพูดคุยและปรึกษาหารือกันภายในชุมชนของตนเอง โดยผู้นำชุมชนแต่ละแห่งมีการประชุมหารือกันในการกำหนดกฎกติกาการเข้าใช้พื้นที่ป่าชุมชน โดยมีสมาชิกในชุมชนช่วยกันดูแลร่วมกับผู้นำและเจ้าหน้าที่ และดักเตือนผู้กระทำความผิดที่รุกรานเขตการอนุรักษ์ การช่วยป้องกันเหตุไฟป่าโดยทำแนวกันไฟ รวมถึงการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจต่างๆ เช่น การใช้ประโยชน์จากป่าร่วมกัน หรือการออกเสียงคัดค้านในการประชุมหมู่บ้านหรือคณะกรรมการป่าชุมชน หากสมาชิกไม่เห็นด้วยกับข้อเสนอใดๆ

4. การสอดส่องดูแลที่มีประสิทธิผล (effective monitoring) การจัดตั้งกฎกติกาและแนวทางเพื่อสร้างความร่วมมือของหน่วยงานภาครัฐและชุมชนจะสามารถนำไปปรับใช้ได้จริงเพื่อสร้างความเข้าใจระหว่างคนในชุมชน เพราะต้องมีการปรึกษาหารือระหว่างชุมชนและหน่วยงานภาครัฐ มีการสอดส่องดูแลป่าชุมชน

ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น โดยทุกชุมชนต้องมีความเข้มแข็ง มีความสามัคคี และต้องปฏิบัติตามกฎกติกาที่กำหนดขึ้น เพื่อลดความขัดแย้งภายในและภายนอกชุมชน รวมถึงการเฝ้าระวังภัยอันตรายที่จะเกิดต่อป่าชุมชน การร่วมมือกันปลูกป่าทดแทนในส่วนที่ใช้ไป การสร้างความอุดมสมบูรณ์ขึ้นภายในป่า การหลีกเลี่ยงการบวกลบสัตว์ป่ามากจนเกินไป การอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข การใช้ประโยชน์จากป่าแค่พอกินพอใช้ และการดักเตือนผู้ที่ไม่กระทำตามกฎกติกา

5. มีการลงโทษอย่างเป็นขั้นตอน (graduated sanctions) การลงโทษเริ่มจากการกล่าวตักเตือนผู้ที่กระทำความผิด โดยใช้กฎกติกาของชุมชนที่จัดตั้งขึ้นเองซึ่งหน่วยงานของรัฐรับทราบและให้การสนับสนุนในกฎกติกาเหล่านั้น ซึ่งกฎกติกาทุกประการจะได้รับการเห็นชอบจากชุมชนและหน่วยงานภาครัฐ แล้วจึงได้กำหนดกฎกติกาที่รัฐและชุมชนให้การยอมรับและปฏิบัติไปในแนวเดียวกัน ในการนี้ การลงโทษเริ่มจากการว่ากล่าวตักเตือน บันทึกการตักเตือนโดยผู้นำชุมชนและเจ้าหน้าที่รัฐ และการ จับ/ปรับ ดำเนินคดีตามกฎหมายเมื่อกระทำความผิดซ้ำ

6. มีกลไกจัดการความขัดแย้ง (conflict resolution mechanisms) ความขัดแย้งส่วนใหญ่มีทั้งภาครัฐและภาคประชาชนเป็นความขัดแย้งเรื่องการเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่ามากจนเกินไป การกระทำความผิดกฎกติกาป่า โดยที่ผู้นำชุมชนจะเป็นผู้รับทราบและร่วมทำงานกับกรมป่าไม้ โดยมีเจ้าหน้าที่ที่ประสานงานกับทางชุมชนและกำหนดกติกาการเข้า-ออกป่าที่แน่นอนซึ่งทุกคนมีสิทธิในการเข้ามาใช้ประโยชน์จากป่าเท่าเทียมกัน

7. รัฐให้การยอมรับในสิทธิของชุมชน (recognition of rights) หน่วยงานภาครัฐทุกภาคส่วนให้การยอมรับกับชุมชน โดยจัดตั้งเป็นป่าชุมชนอย่างถูกต้องตามกฎหมาย โดยกรมป่าไม้จะกำหนดงบประมาณให้แก่แต่ละเดือน ซึ่งรวมถึงค่าอาหาร ค่าใช้จ่ายในการทำฝายกักเก็บน้ำในป่า งบประมาณการพัฒนา ดูแล รักษา และปรับปรุงพื้นที่ป่าให้อุดมสมบูรณ์ การทำป่าในพื้นที่ป่าชุมชน การทำแนวเขต จุดสกัด แนวกันไฟ และแนวเขตกันชน รวมทั้งมีการลาดตะเวนร่วม การประชุมพูดคุยเพื่อกำหนดแนวทางการ และการจัดการและการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ อันจะทำให้ประเทศได้รับประโยชน์อย่างคุ้มค่าทาง

สังคม เศรษฐกิจ และความมั่นคงและสิ่งแวดล้อมมากที่สุด โดยเน้นให้มีการประสานงานและปรึกษาหารือระหว่างชุมชนและหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่

8. สำหรับทรัพยากรร่วมที่มีขนาดใหญ่ กติกาและกระบวนการจัดการทรัพยากรจะต้องเชื่อมโยงสอดคล้องกับระบบที่ใหญ่กว่า อาทิ กฎหมาย (nested enterprises) โดยกฎหมายและการจัดการทรัพยากรเป็นระบบการจัดการของชุมชนที่เป็นรากฐานในบริเวณที่เป็นป่ากันชน โดยที่หน่วยงานของรัฐแต่ละหน่วยงานจะสนับสนุนและให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยมีชุมชน ผู้นำชุมชน และประชาชน คอยประสานงานและสอดคล้องดูแลในหมู่บ้าน ทั้งนี้เป็นความร่วมมือกันระหว่างคณะกรรมการป่าชุมชนกับทางเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ รวมถึงเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง และมีการประสานงานกับชุมชนในเรื่องของกฎระเบียบของกรมป่าไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ในการใช้ประโยชน์จากป่าร่วมกัน

แนวทางในการจัดการป่ากันชนเป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่หน่วยป้องกันรักษาป่า กรมป่าไม้ (ในฐานะเจ้าของพื้นที่) เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช (ในบทบาทผู้สนับสนุน) ส่วนการดำเนินงาน กิจกรรม และโครงการเป็นความร่วมมือระหว่างสมาชิกในชุมชนและเจ้าหน้าที่ของรัฐในการร่วมกันดูแล รักษาและใช้ประโยชน์ ทั้งนี้การจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยให้เกิดความร่วมมือทั้งสองฝ่ายต้องมีการช่วยเหลือกัน โดยทางภาครัฐสนับสนุนงบประมาณและบุคลากรให้กับชุมชนเพื่อดำเนินกิจกรรมการดูแลรักษาป่าไม้และสัตว์ป่าในรูปแบบคณะกรรมการร่วม เช่น การลาดตระเวนร่วมเพื่อป้องกันดูแลรักษาป่า เพื่อป้องกันและป้องกันโดยการทำลายป่า รวมถึงทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ ตามแนวคิดที่ว่า “คนอยู่ได้ ป่าอยู่ได้”

ผลการวิจัยข้างต้นสอดคล้องกับผลการวิจัยของ Khumsup (2015) ที่พบว่า ประเทศไทยมีกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหลายฉบับและมีหน่วยงานที่มีภารกิจด้านสิ่งแวดล้อมโดยตรงหลายหน่วยงาน โดยกฎหมายเกี่ยวกับป่าไม้ในปัจจุบันต่างสนับสนุนหลักการรวมศูนย์อำนาจในการจัดการป่า ในการนี้ ป่าชุมชนในแง่อำนาจรัฐ

มีปัญหาทางด้านกฎหมายทับซ้อนกับกฎหมายของชุมชน และมีการต่อรองในเรื่องสิทธิที่นำไปสู่การสร้างกลไกที่เกิดการตรวจสอบถ่วงดุลได้ ทั้งนี้ กรณีป่าชุมชนคือตัวอย่างที่สะท้อนถึงความอ่อนแอไร้ประสิทธิภาพในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของไทยได้อย่างชัดเจน เนื่องจากรัฐยังคงรวมศูนย์อำนาจในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ มองมิติการจัดการเชิงพื้นที่และการบริหารจัดการในเชิงวิชาการป่าไม้มากกว่าการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ขาดการบูรณาการระหว่างการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม และขาดการบูรณาการระหว่างทรัพยากรป่าไม้กับทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ ในเชิงระบบนิเวศที่เป็นองค์รวม ทำให้การกำหนดนโยบายและกฎหมายขาดความสอดคล้องกับความเป็นจริง ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งจนถึงปัจจุบัน ดังนั้น ภาครัฐควรมีนโยบายและแนวปฏิบัติที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของสังคมภายใต้กรอบของกฎหมายและบทบัญญัติรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ว่าด้วยเรื่องของสิทธิชุมชน

ผลการวิจัยข้างต้นยังสอดคล้องกับพระราชบัญญัติป่าชุมชน Community Forest Act (2019) ที่ระบุเหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้ คือ การส่งเสริมให้ชุมชนได้ร่วมกับรัฐในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู จัดการ บำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล และยั่งยืนในรูปแบบของป่าชุมชน เพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการป่าชุมชนและได้ประโยชน์จากป่าชุมชน อันจะส่งผลให้ชุมชนดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพของประเทศให้มีความสมบูรณ์และยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. รัฐบาลควรส่งเสริมการจัดการพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติให้เป็นป่าชุมชนมากขึ้น เพราะการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนของชุมชนมีความคล่องตัว และชุมชนมีความหวงแหนมากกว่าพื้นที่ของรัฐ โดยชุมชนสามารถออกกฎหมายได้ง่ายกว่าป่าสงวนแห่งชาติ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า

2. หน่วยงานภาครัฐ หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ควรพัฒนาแหล่งน้ำ และส่งเสริมเปลี่ยนแปลงการปลูกพืชเชิงเดี่ยว

3. รัฐบาลควรจัดการท่องเที่ยวชุมชนเกี่ยวกับสัตว์ป่าที่บุกรุกพื้นที่เกษตรกรรม โดยเปลี่ยนจากภัยสัตว์ป่ามาเป็นรายได้ ทำให้ “สัตว์ป่าก็อยู่ได้ ชุมชนก็อยู่ได้”

4. การเปลี่ยนแปลงในเรื่องของกฎหมายการเข้าไปใช้ในพื้นที่ภายใต้ปัจจัยชุมชนที่มีความแตกต่าง พืชผลที่แตกต่าง ผลผลิตจากป่าที่แตกต่าง โดยต้องกำหนดแนวทางที่อยู่บนพื้นฐานของการทำเป็นยุทธศาสตร์ในพื้นที่ป่ากันชนเพื่อให้เป็นแนวทางในการปฏิบัติทั้งหมด ภายใต้กฎหมายใหม่ และภายใต้แนวทางปฏิบัติใหม่ และยกระดับมาเป็นยุทธศาสตร์ของพื้นที่ ยุทธศาสตร์ของอำเภอ และยุทธศาสตร์จังหวัด ทั้งนี้ ป่าชุมชน ป่าสงวนแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ควรดำเนินภายใต้กรอบเดียวกันและมีหน่วยงานที่มีบุคลากร และความคล่องตัวในการใช้จ่ายงบประมาณร่วมดำเนินการด้วย เช่น องค์การบริหารส่วนจังหวัด

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

1. ควรจัดตั้งป่าชุมชนที่ถูกต้องตามกฎหมาย สามารถรับรองการออกกฎ กติกา และการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนได้ โดยคนในชุมชนให้การยอมรับและปฏิบัติตามที่ดำเนินการในรูปแบบกรรมการป่าชุมชนในระดับหมู่บ้าน อำเภอ และจังหวัด เพื่อเป็นเกราะกำบังและเป็นการอ้างอิงการดำเนินกิจกรรมของคณะกรรมการได้

2. จัดทำแนวเขตที่ชัดเจนระหว่างป่าชุมชนด้วยกันเอง และระหว่างป่าสงวนแห่งชาติ ตลอดจนเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เพื่อป้องกันขอบเขตของแต่ละส่วนงานให้แน่ชัด มีการลาดตระเวนเพื่อที่ป้องกันและปราบปรามผู้บุกรุกจากบุคคลภายนอก ซึ่งเป็นการปฏิบัติที่มีประสิทธิภาพในพื้นที่ได้อีกรูปแบบหนึ่งในการจัดการป่ากันชนร่วมระหว่างหน่วยงานของรัฐ และชุมชน

3. ควรให้รางวัลหรือการยกย่องต่อการบริหารจัดการของคณะกรรมการป่าชุมชน หรือคนในชุมชนนั้นๆ เป็นการรับประกันว่าพื้นที่นั้นปลอดภัยสำหรับสัตว์ป่า

4. ควรดูแลป่าชุมชนด้านการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์เพื่อให้มีรายได้จากป่าชุมชนนั้น โดยกรมป่าไม้ คณะกรรมการป่าชุมชน และสมาชิกในชุมชน สามารถปลูกป่าเสริมและขยายพันธุ์ต้นไม้ ต้นไม้เฉพาะ หน่อไม้ และเห็ดโคนเพื่อเป็นสินค้าที่สร้างรายได้ให้กับชุมชน

5. ก่อนการกำหนดกฎ และกติกาในการใช้ประโยชน์จากป่าของกรมป่าไม้ และคณะกรรมการป่าชุมชนที่อาจกระทบกับผู้ที่ใช้ประโยชน์จากป่าในการดำรงชีวิตจากป่าอย่างจริงจังได้ กรมป่าไม้และคณะกรรมการป่าชุมชนควรนำผู้ที่ใช้ประโยชน์จากป่าจริงจังก้าวเข้ามาเป็นคณะกรรมการป่าชุมชนด้วย เพราะคนเหล่านี้มีความรู้จากการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน และมีความชำนาญในการลาดตระเวน

6. ควรมีการปรึกษาหารือระหว่างชุมชนกับเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง และหน่วยป้องกันรักษาป่าในพื้นที่เพื่อให้ชาวบ้านได้รับรู้เพื่อให้เกิดกระบวนการการทำงานมวลชนที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด

7. การสร้างจิตสำนึกต่อคนในและนอกพื้นที่ในการหวงแหนทรัพยากรและการใช้ประโยชน์ในเขตป่ากันชน และควรมีกฎ กติกา ในการใช้ประโยชน์

8. หน่วยงานภาครัฐควรส่งเสริมให้ชุมชนมีอำนาจหน้าที่ในการดูแลป่าด้วยตนเองเพื่อให้ทุกคนเกิดความรักความหวงแหนพื้นที่ของตนเองที่ชุมชนใช้ประโยชน์อยู่ ซึ่งอาจเป็นพื้นที่ของรัฐหรือพื้นที่ส่วนรวมก็ได้

9. ควรมีการลาดตระเวนเชิงคุณภาพเพราะเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ช่วยในการบริหารจัดการพื้นที่ระหว่างชุมชน และหน่วยงานของรัฐในพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

10. การให้ทุนศึกษาวิจัย โครงการ และกิจกรรมต่างๆ ของกองทุนระหว่างประเทศอาจสร้างความสับสนวุ่นวาย หรือการเปลี่ยนแปลงวิถีปฏิบัติระหว่างภาครัฐ องค์กรเอกชน และชุมชนบริเวณป่ากันชนห้วยขาแข้งได้ ดังนั้น หน่วยงานที่ได้รับทุนควรมีการปรึกษาหารือเพื่อทำความเข้าใจในประเด็นที่จะดำเนินการกับหน่วยงานภาครัฐ และชุมชน เพื่อให้เข้าใจแนวทางดำเนินงานและมีการปฏิบัติให้สอดคล้องกันก่อนดำเนินการจริง เพราะพื้นที่ที่มีความอ่อนไหวต่อความเป็นมรดกโลก และการรับรู้ของคนในสังคม

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาการบริหารจัดการผลประโยชน์ร่วมระหว่างรัฐ ชุมชน องค์กรเอกชน ในพื้นที่ป่ากันชนห้วยขาแข้ง

2. ควรศึกษาการฟื้นฟูแนวตรวจการเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งเพื่อการท่องเที่ยวสัตว์ป่าของชุมชนบริเวณป่ากันชนห้วยขาแข้ง

3. ควรศึกษาบทบาทและการปรับตัวของรัฐและชุมชนบริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งต่อพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 และพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2562

4. ควรศึกษาบทบาทและอำนาจของกองทุนระหว่างประเทศที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลง และการปรับตัวของรัฐ ชุมชนและป่าไม้ในพื้นที่ป่ากันชนห้วยขาแข้ง

บรรณานุกรม

- Berknuller, K., & Mukherjee, S. (1989). Buffer zones in the service of ecodevelopment. *Tigerpaper*, 16, 12-19.
- Bunnag, C. (2011). *Næōkhīt wādūāi kānchatkān sapphayākōn rūam: Prasopkān chāk tāngprathēt læ næōkhīt nai prathēt Thai* [The concept of shared resource management: Experience from foreign countries and concepts in Thailand]. Nonthaburi: Office of Reform.
- Community Forest Act. (2019, May 29). *Rāṭchakitcānubēksā* [Royal Thai Government Gazette], 136(71), 104-144.
- Faculty of Forestry Kasetsart University. (1989). *Rāiṅgān chabap sombūn phæñ mæbot kānchatkān khēt raksā phan satpāhūāikhākhaēng chāngwat 'uthai thānī-Tāk* [Final report, master plan for management of Huai Kha Khaeng Wildlife Sanctuary, Uthai Thani-Tak Province]. Bangkok: The Royal Forest Department Ministry of Agriculture and Cooperatives.
- Forest Act. (1941, October 15). *Rāṭchakit cānubēksā* [Royal Thai Government Gazette], 58, 1417-1451.
- Khumsup, K. (2015). Sitthi chumchon kap kānchatkān sapphayākōn thammachāt yāng yangyūn kōrānī suksā pā chumchon nai chāngwat 'Ubon rāṭchathānī [Community rights and sustainable natural resources management A case study of community forest in Ubon Ratchathani province]. *Journal of Political Science and Law Kalasin Rajabhat University*, 4(1), 141-157.
- Nakwibunwong, W., Phongphrom, A., & Aphiwatthanakun, N. (2007). *Kānchatkān phūnthī kanchon nai prathēt Thai* [Management of bumper areas in Thailand.]. Bangkok: The Thailand Research Fund (TRF).
- National Reserved Forest Act. (1964, April 28). *Rāṭchakitcānubēksā* [Royal Thai Government Gazette], 81(38), 263-281.
- Onprom, S. (2011). Pā chumchon: Theknōlōyī 'amnat khūāpkhum chumchon nai khēt pā chin mai ? Kōrānī suksā pā chumchon huāi kæō tambon huāi kæō 'amphōē mæ 'ōn chāngwat Chīāng Mai [Community forest: Technology to control the community in a new forest? A case study of Huay Kaew community forest, Huay Kaew subdistrict, Mae On district, Chiang Mai province]. *Journal of Sociology of Anthropology*, 30(2), 155-177.
- Royal Decree Expanding Huai Kha Khaeng Wildlife Sanctuary. (1992, December 30). *Rāṭchakitcānubēksā* [Royal Thai Government Gazette], 109(126), 33-35.

Wildlife Conservation Information Section. (2018).
Khet̄ satpāhūaikhakhǣng [Huay Kha Khaeng
Wildlife Sanctuary]. Retrieved July 18, 2018,
from [http://www.dnp.go.th/wildlife_it/n_](http://www.dnp.go.th/wildlife_it/n_web/lacgant/menu_map/pang_HKK.php)
[web/lacgant/menu_map/pang_HKK.php](http://www.dnp.go.th/wildlife_it/n_web/lacgant/menu_map/pang_HKK.php)
Wildlife Preservation and Protection Act. (1992,
February 28). *Ratchakitchanubeksā* [Royal
Thai Government Gazette], 109(15), 1-22.